

Araştırma/İnceleme:

**Türkiye’de Bir Sosyal ve Ekonomi Tarihçiliği Örneği:
Zafer Toprak**

Tülay Yılmaz*

orcid:0000-0002-2459-9834

Öz: Bu çalışmanın temel amacı, Zafer Toprak’ın tarih çalışmaları üzerinden metodolojik yaklaşımını incelemektir. Toprak’ın çalışmaları, ekonomik ve sosyal tarih alanı içerisinde birçok farklı alana yayılmıştır. Toprak’ın çalışmaları özellikle modernleşme ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’si üzerine yoğunlaşmaktadır. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin sosyal ve ekonomik hayatına olan yaklaşımı açısından kendisinden önceki tarihçilerden ayrılmaktadır. Toprak’ın çalışmaları, özellikle İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) ve Cumhuriyet dönemi Türkiye siyasetinin ve toplumunun modern anlamda nasıl şekillendiğini açıkça gösteren örnekler teşkil etmektedir. İlk olarak, ekonomi tarihi alanındaki çalışmaları, bu konudaki argümanları ışığında detaylı bir şekilde incelenmektedir. Özellikle Türkiye ekonomi tarihi yazımı alanına katkıları vurgulanmaktadır. Daha sonra, popülizm, feminizm ve antropoloji çalışmaları argümanlarının bir özeti olarak sunulmuştur. Bu bağlamda, Toprak’ın tarihi çalışmalar üzerindeki metodolojik tavrı, geniş kapsamlı tarihî çalışmaları ışığında detaylı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, bu alanlardaki eksiklikleri ve katkıları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımı, Zafer Toprak, Ekonomi Tarihi, Sosyal Tarih, Türkiye’de Tarih Yazımı

**An Example of Social and Economic Historiography in Turkey:
Zafer Toprak**

Abstract: The main goal of this study is to examine Zafer Toprak’s methodological approach to historical studies. Toprak’s works has influenced many areas of academic disciplines such as economic and social history writing. His studies focused especially on the modernization era and the Republican period of Turkey. He stands apart from historians who came before him with respect to his approach toward social and economic life of the late Ottoman and the early

* Doktora Öğrencisi, Siyaset Sosyolojisi/Sosyoloji, Sosyal Bilimler Fakültesi, Tampere Üniversitesi, Finlandiya, E-mail: tulay.yilmaz@tuni.fi, tlayyilmaz@gmail.com

Republican periods. His studies on the period of CUP (Committee of Union and Progress) demonstrate clearly how Turkish politics and society evolved in a modern sense. For this study, first his studies on the economic history of Turkey were reviewed in detail, with emphasis on his arguments and contribution to those fields. Then, his studies on populism, feminism, and anthropology were presented in a brief manner. In this context, his methodological perspective on historiography was assessed through the lens of his extensive historical studies. In addition, his shortcomings and contributions to these fields were analyzed.

Keywords: Historiography, Zafer Toprak, Economic History, Social History, Historiography in Turkey

Extended Summary

Purpose

History is a matter of interpretation rather than expressing and revealing a scientific reality. Therefore, history is always reinterpreted and reconstructed by different people and at different times. The background, vision, ideology, and personality of historian occupy a large area in his works. In other words, s/he reflects her/his own character and background to her/his own works in a sense. At this point, knowledge of an author before reading her/his works will help to better understand their work. In this respect, Zafer Toprak, who has numerous historical works in the field of economic and social historiography, was examined. Toprak's works were summarized and discussed one by one and then his methodological approach was examined through these works.

Further Discussion

This study sought to examine Zafer Toprak's work as a historian and a well-known academics in Turkey. After a short introduction and his biography in which the evolution of Toprak's history writing i.e. in which period he focused which problems and under which political/social processes his historiography was influenced, were pointed out, his studies on economy, populism, labor, feminism, and anthropology were touched upon briefly to understand his methodological background and the details of his studies.

His theoretical foundation related to modernization theory and the Annales School were examined. He follows a modernization paradigm and focuses his work in this direction. He emphasizes the modernization of the Ottoman Empire in almost all of his studies, from the economy to anthropology, populism, and feminism. Moreover, he takes a modernization paradigm as a stage on which the developed Western countries constitute a reference point. He supports the structural approach toward historical studies and he gives structural explanations. He also looks only at structures when examining the Ottoman Empire and the early Republican period. Although he does not claim that he follows the Annales tradition in his history writing, his structural and total history approach is close to

it. However, he contradicts with the Annales historiography in terms of his enlightenment and progressive approach on history. He sees Turkish history as a progress from the Tanzimat period to present day and he contradicts with the Annales School that stands against modernization paradigm, which Toprak embraces.

His methodological approach to history writing was also examined in terms of his relation with structuralism, narrative, comparison, causality, quantitative studies, and lastly in relation to cultural history. He does not have a narrative historiography approach (perhaps in this sense, too, he can be placed in Annales School tradition). On the contrary, he advocates for descriptive explanations in history writing and he believes it is more scientific than narration. In parallel, he uses descriptive explanations in all of his studies. Besides narrative, it was noted that Toprak does not make clear comparisons in his studies. He evaluates facts and phenomena with reference to the modernization theory implicitly, and compares them with the past in this way, too. Accordingly, Toprak's relation with causality in his studies was examined under the heading of "causality." In his historical studies, we can see that causal relationship takes a large area. That is, he tries to find the answer for question of "how" rather than "what". Also he looks at the external and internal dynamics within society and on structures to reach his outcome. In addition, despite the fact that quantitative studies in social sciences, and especially in economic history, are essential, Toprak does not work with quantitative methods in his studies. This may be thought as a deficiency in his economic studies because in economic history, historians may have to deal with mathematical calculations like annual productivity in agriculture, demographic numbers, and calculation of annual treasury revenues. It is unlikely that the economic situation of the country will be predicted without calculations for these areas. However, as Toprak believes, quantitative studies do not make sense on their own, that is, they need to be in harmony with political and social aspects of a society. Therefore, these entities should not be neglected in order to understand the history of economy. Therefore, it can be claimed that Toprak fills this gap with his studies on ideas and society. Cultural history is essential to explain any phenomenon in a society. For instance, a structure does not take its shape without cultural influence, and culture does not exist on its own in an abstract way from structure. However, Toprak examines structures without looking at culture even if he emphasizes the importance of cultural studies. Because of the fact that structuralist view of history does not allow free will and the effects of cultural differences on the formation of history and society, Toprak as a structuralist social scientist has less interest on the cultural studies.

Conclusion

The book, National Economy still maintains its significant place among the studies on Tanzimat economy up until now. With the National Economy, Tanzimat economy have shifted from provisionalism to economics. In addition, his study on populism is an important one because it maintains the characteristic of being one

collective work among the studies on republican populism in Turkey. Further, his studies on feminism is also very important since he was one of the first male figures who study on feminism when he started to produce in the field in 1980s and 1990s.

All in all, Toprak has made a significant contribution to the development and the progress of Turkish historiography. Toprak's distinctive approach expresses a historical understanding that is largely consistent within itself, in spite of its subjectivities and its apparent shortcomings and some contradictions that I tried to show in this study.

Giriş

E. H. Carr, tarihin bir yorumlama işi olduğunu ve tarihsel yorumlamanın sosyal, politik ve kültürel olaylara ve zamana göre olmak (becoming) süreci olduğunu söylüyor (Carr, 1987: s. 137). Tarihçinin görevinin sadece olayları kronolojik sırayla anlatmak değil, aynı zamanda incelediği tarihi gerçekleri yorumlamak olduğunu vurguluyor. Tarihçilerin gerçekleri yorumlarken her zaman olması gerektiği kadar objektif olamayabileceklerini, yani kendileri de yaşadıkları dönemin bir ürünü oldukları için, tarihî olayları veya durumları daha iyi anlayabilmek adına önce kendimizi çeşitli tarihçilerle tanıştırmamız ve yaklaşımlarını öğrenmemiz gerektiğine dikkat çekiyor (Carr, s. 26). Carr'a göre, bir tarihçi, tarihsel bir gerçeği yorumlarken, kendi tarihsel yargısını ifade eder ve bu yargı geçmiş deneyimlerinin, değerlerinin, inançlarının ve ideolojisinin etkisi altında ortaya çıkar (Carr, s. 135). Bu nedenle, olaylara taraflı bir perspektiften bakmaktayız çünkü herhangi bir tarihçi tarihsel bir olayı yorumlarken, kendi zamanının ideolojisinden, perspektifinden ve yaklaşımından kendini tamamen soyutlayamaz ve kendinden de her zaman bir şeyler katar. Tarihsel olayları ve olguları daha iyi anlayabilmek için, kendimizi belli bir konuyu inceleyen tarihçiyle tanıştırmak ve yaklaşımını anlamaya çalışmamız tarihi anlayabilmek adına daha faydalı olacaktır. Bir tarihçi tarafından bize sunulan tarihsel bir gerçeği incelemeden önce, hangi koşullar altında ve hangi açıdan yazıldığını anlamak için, kendisi hakkında daha fazla şey öğrenmemiz gerekir. Croce, her tarihsel yargının pratik gereklilikleri, devam etmekte olan çağdaş tarihin tüm tarihi çalışmalara özgü özelliklerini verdiğini söylüyor. Bütün tarihsel çalışmalar bir anlamda çağdaş tarih'tir, yani tarih öncelikle geçmişi bugünün gözüyle incelemek ve görmekten ibarettir. Bu sorunun ışığında, tarihçinin asıl görevi kayıt yapmak değil, değerlendirmektir (Carr, s. 26).

Bütün tarihler, düşüncenin tarihidir ve tarih, olayları ve olguları eleştirel bir şekilde yeniden düşünen düşünürün aklından ve tahayyülünden oluşur (Collingwood, 1946; s. 215). Tarihsel gerçeklik (historical facts) bize asla saf ve şeffaf olarak gelmez, çünkü onlar saf ve açık bir biçimde var olamazlar (Collingwood, s. 204). Bir diğer ifadeyle, onlar her zaman kayıt sahibinin zihninin bir yansımasıdır. Collingwood, bir kişi tarihi bir eseri okurken, sadece bu eserler arasında sunulan verileri ve gerçekleri değil, tarihçiyi de bilmelidir, demektedir.

Collingwood'a göre, tarih, tarihçinin oluşturduğu şeydir (Collingwood, s. 204). Tarihin gerçekleri kendi başlarına bir anlam bütünlüğü sağlamazlar; Carr'a göre, ancak yorumlayarak tarihsel veriyi bir anlam bütünlüğüne kavuşturabiliriz. Kısacası, tarih geçmiş ve bugün arasında, sürekli yinelenen ve bitmeyen bir diyalogdur (Carr, s. 123-124).

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye tarih yazımında önemli bir yere sahip olan Zafer Toprak'ı tanımak, çalışmalarının, tarih yazımında hangi alanları kapsadığını görmek ve metodolojik bir çerçevesini çizmektir. Toplum ve ekonomi tarihçisi olarak Toprak'ın çalışmaları, Türk tarih yazımı içerisinde birçok alanda kendini göstermektedir. Ekonomi tarihinden işçi tarihine, feminist tarihten dönemin antropolojik çalışmalarına kadar birçok alanda üretimde bulunan Toprak, özellikle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerine dair çalışmalar yapmaktadır. Çalışmalarından dolayı birçok akademik ödüle layık görülen Toprak, Boğaziçi Üniversitesi'nde uzun yıllar ders vermiş ve 2013 yılında emekli olmuştur. Koç Üniversitesi'nde tarih dersleri vermeye devam etmektedir.

Akademik Arka Plan ve Ekonomi Tarihçiliği

Çocukluğunun bir bölümünü Heybeliada'da geçiren Toprak, lise eğitimini en başarılı öğrenciler arasına girerek St. Joseph'te tamamlamıştır. Toprak'ın sosyal bilimlere olan ilgisi bu dönemlerde başlamıştır. Lise yıllarında dönemin sol eğilimli literatürünü takip etmesi, kendisinde sosyal bilimlere dair bir ilgi oluşturmuş ve üniversite eğitimini sosyal bilimler alanında yapmasını sağlamıştır. Lise eğitiminden sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'ne başlamış, lisans eğitiminden sonra; yüksek lisans eğitimi için Londra'ya gitmiş ve burada, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması" üzerine, yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Yüksek lisans eğitiminden sonra, 12 Mart 1971 muhtırasından dolayı, bir süre Türkiye'ye gelmeyi ertelemiş ve 1973 seçimiyle birlikte Türkiye'ye dönüş yapmıştır (Özberk, 2016).

Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde tamamlayan Toprak, doktora çalışması devam ederken Boğaziçi Üniversitesi'nde ders vermeye başlamıştır. 1960 ve 1970'lerin politik ortamı Toprak'ın ideolojik duruşu ve akademik çalışmalarında etkili olmuştur. 1970'ler aynı zamanda Türk tarih yazımının da gelişmeye başladığı yıllardır. Bu dönemde, birçok tarihçi, Annales Okulu'nun tarih yazımına getirdiği yenilikler çerçevesinde çalışmalar yapmış ve Türkiye'de tarihçilik gelişim evresine girmiştir. Fakat 1980 darbesiyle birlikte Türkiye neo-liberal ekonomi politikalarına geçmiş, 1960 ve 1970'lerin görece özgürlük ortamı yok olmuş ve bundan akademi de nasibini almıştır. Bu yeni neo-liberal dönemde, işçi hakları ve görece liberal ortamın getirdiği özgürlükler yok olmuş, hak talep hareketleri bastırılmıştır. Buna karşın Toprak, dönemin birçok muhalif akademisyeni gibi ekonomi, sınıf, makro yapılar ve işçi sınıfı alanına vurgu yapan çalışmalar yapmış ve bu dönemde bu tarz çalışmalar nicelik ve nitelik bakımından gelişme göstermiştir. Yine neo-liberalizm ile gündeme gelen post-

modernizm'e karşı Zafer Toprak; bütünlüğü, ekonomik yapıları ve sınıf olgusunu savunmuş ve bu alanda çalışmalarına devam etmiştir (Özberk, 2016).

Toprak doktora tezi olarak Türkiye'de Milli Ekonomi (Toprak, 2012) adlı çalışmasında sınıf ve ekonomik yapı üzerine yoğunlaşmış, yükselmekte olan post-moderniteye karşı, makro-yapılar üzerinde durmuş, sınıfların oluşumunu irdelemiş ve Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde sürekliliğe vurgu yapmıştır. Cumhuriyet dönemi tarihçiliği, Türkiye modernleşmesini Cumhuriyet'in başlangıcı olarak ele alırken, Toprak, modernleşmeyi Tanzimat dönemiyle birlikte başlatmış ve Cumhuriyet döneminin Tanzimat'ın uzantısı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Diğer bir deyişle, Türk modernleşmesi sürecinde kırılmaların değil devamlılığın olduğunu, modernleşme anlamında bütün yeniliklerin Cumhuriyet döneminde değil aksine Tanzimat döneminde başladığını ifade etmiştir.

Toprak'ın doktora tezini hazırladığı yıllarda, Türkiye ekonomi tarihi üzerine hâkim olan tartışmalar, Emperyalizm (Hobson, 1902), Asya Tipi Üretim Tarzı (Doğan Avcıoğlu, İsmail Cem, Muzaffer Sencer, Idris Küçükömer, Sencer Divitcioğlu, Stefanos Yerasimos, Çağlar Keyder, Huricihan İslamoğlu İnan, Yahya Tezel, Şevket Pamuk, Reşat Kasaba gibi isimler ATÜT üzerine değerlendirmeler yapmışlar) ve Bağımlılık (Prebisch ve Hans Singer, 1949, Wallerstein, 1980) kuramı çerçevesinde şekilleniyordu. 1960'ların liberal ortamı sayesinde Marksist yazın Türkiye'ye de girmiş ve bu dönemde Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığı tartışmaları yoğunlaşmaya başlamıştı. Dönemin entelektüelleri, Türkiye'nin neden geri kaldığı ve neden gelişemediği gibi sorulara, bu kuramlar vasıtasıyla cevap aranmaya çalışıyorlardı (bkz. Yılmaz, 2017: s. 32-43). Fakat Toprak, Milli Ekonomi 'de, bütün bu tartışmaları bir kenara bırakıp, son dönem Osmanlı ekonomisinin aslında dünya ekonomileri paralelinde gelişmekte olduğunu, salt liberal ekonomi politikalarının terk edilmeye başladığını, bunların sonucu olarak da devletçilik politikalarının uygulamaya konulduğunu göstermeye çalışmıştır. Yine ekonomiye paralel olarak, toplumun da bu doğrultuda evirildiğine ve geliştiğine vurgu yaparak, son dönem Osmanlı ekonomisini geri kalmışlıkla, emperyalist devletlerin sömürgesi veya yarı sömürge olmakla suçlayamayacağımızı iddia etmiştir (Toprak, 2012).

Toprak, bu dönemde birçok aydın ve bürokratin, Osmanlı'nın uyguladığı liberal politikaların bir an önce terk edilmesi gerektiğini vurguladıklarını ve bu çerçevede düzenlemeler ve yasalar çıkarıldığını; yine aynı doğrultuda, milli ekonominin gelişmesi için bir gereklilik olan yerli bir burjuva sınıfının yaratılmaya çalışıldığını öne sürüyor. Yerli bir burjuva sınıfı yaratmak adına, Türk-Müslüman unsurun ticaret ve farklı sanayi dallarında etkinlik göstermeleri sağlanmış; birçok yasal kolaylık sunulmuş ve devlet eliyle sermaye olanakları sunulmuş, bu yeni burjuva sınıfının gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Ekonominin bel kemiği olan, bankacılık sektörünün gelişmesi için çaba sarf edilmiş ve daha önce yabancı sermayeye ait olan bankacılık sektöründe Müslüman-Türk iş adamları boy göstermeye başlamıştır. Ülkenin ekonomik sistemini geliştirmek için benimsenen korporatizm çerçevesinde toplumun bütünleşmesi sağlanmış ve küçük sermayenin büyümesi doğrultusunda devlet ekonomiye müdahale hakkını elinde

tutmuştur. Korporatizm ve solidarizm ile Müslüman-Türk unsur birleştirilmeye çalışılmış, küçük sermayenin büyümesi sağlanmış ve sınıf ayrımının olmasına engel olunmuş yani imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır (Toprak, 2012).

İşçi Sınıfı

Türkiye’de Milli Ekonomi çalışması paralelinde, Toprak, dönemin işçi hareketlerini incelemiş ve modern anlamda işçi hareketlerinin ilk nüvesinin Tanzimat döneminde görüldüğünü, işçi bilincinin yine bu dönemde oluştuğunu söylemiştir. Tanzimat öncesi Abdülhamid döneminde küçük çaplı işçi hareketleri görülse de bunlar maaş artışı talebinin dışına çıkamamış, fakat Tanzimat’ın ilanı ile birlikte işçiler maaş taleplerinin yanı sıra sosyal haklarını da talep etmiş ve bunun için aylar süren grevlere başlamışlardır. İşçilerin greve gitme nedenleri; kötü çalışma koşulları, günlük on iki saatten fazla mesai yapmaları, herhangi bir sağlık güvencelerinin olmaması gibi sebepler olduğunu söylemektedir. 1908 Devrimi’nin yaratmış olduğu görece özgürlük ortamında, işçiler hak talebinde bulunabileceklerini düşünüp, grevlere başlamışlardı. Ülkenin dört bir yanında, fabrikalarda ve ağır sanayi kuruluşlarında işçiler ayaklanmış ve maaş artışının yanı sıra, sağlık güvencesi, sendikal haklar, daha az mesai saati gibi taleplerde bulunmuşlardı. Bu doğrultuda, çok kısıtlı da olsa, işçilerin çalışma şartlarında bazı düzenlemeler yapılmış ve işçi hakları artık gazete ve dergi köşelerinde tartışılmaya başlanmıştır. Dönemin bazı dergileri, endüstriyel iş sahalarının önemini vurgulamaya başlamış ve ülke ekonomisinin gelişmesinin ön şartı, bu alanların gelişmesi olduğuna inançları her geçen gün artmaya başlamıştı. Aynı doğrultuda işçi haklarına da vurgu yaparak yazılar yayınlıyorlardı (Toprak, 2016).

Bir diğer taraftan baktığımızda, her ne kadar Hürriyet’in ilanı eşitlik, adalet ve özgürlük bağlamında işçileri cesaretlendirmiş olsa da Tatil-i Eşgâl kanunuyla birlikte işçiler bastırılmış ve sendikal hakları ellerinden alınmıştır. Bu kanundan sonra uzun bir süre işçiler sendikal örgütlenmeye gidememiş, hak talebinde bulunamamıştır. İttihat ve Terakki üyeleri, Hürriyet kavramının yanlış anlaşıldığı ve bir an önce bu grevlerin bastırılması gerektiğini düşünmüş ve bu doğrultuda en sert tedbirleri almaktan geri durmamıştır (Toprak, 2016).

Kadın Hakları

Yine ilk feminist kadın hareketleri de 1908 Devrimi sonrası ortaya çıkmış ve kadınlar, devrimin yarattığı özgürlük ortamında sadece anne ve eş pozisyonunda değil, artık birey olarak kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Kadınların giyim kuşam değişikliği, kamusal alanda görünmeye başlaması ve liberal ortamın yarattığı kadın erkek eşitliği söylemi kadınları etkilemiş ve dönemin kadın entelektüellerinin dile getirdiği kadın hakları üzerinden kadınlar,

toplumda özne olmak için hak taleplerinde bulunmaya başlamışlardır. Toprak'a göre, her ne kadar annelik ve eş olma durumuna vurgu yapılsa da Türkiye'de görülen kadın hareketleri Batı'daki kadın hareketlerinden etkilenmişler. Kadınlar, Batı'daki kadınlarla aynı ölçüde hak taleplerinde bulunmuşlardır (Toprak, 2015).

1908'den sonra kadınların eğitime önem verilmiş; kadın liseleri açılmış ve meslek okullarında kadınlara da eğitim vermeye başlanmıştır. Toprak, feminist hareketlerin ortaya çıkmasındaki temel etkenin sadece, 1908 Devrimi'nin yaratmış olduğu özgürlük ortamının olmadığını, aynı zamanda, I. Dünya Savaşının yarattığı ortamın da etkili olduğunu vurguluyor. Savaş döneminde erkek iş gücünün azalması, erkeklerin askere alınması, kadınların iş hayatında görülmesine olanak sağladı. Artık kadınlar erkeklerin çalıştığı gibi fabrikalarda çalışmaya başlamıştı. Bundan dolayı, toplumda kadınların iş hayatına atılması gerektiği doğrultusunda yazılar yazılıyor, makaleler yayınlanıyor ve kadınlar çalışma hayatına özendiriliyordu. Ülkenin ekonomisinin çökmemesi için kadınların iş hayatına girmesi kaçınılmazdı. Ancak bu şekilde iş gücü krizi aşılabılır ve ülke ekonomisi toparlanabilirdi (Toprak, 2015).

Dönemin birçok aydını iktisat kitaplarında, gazete ve dergi gibi yayın organlarında, kadın erkek iş bölümüne değiniyor ve kadınların da Avrupa'da olduğu gibi, erkeklerle aynı alanda çalışabilmesi ve üretime ortak olması gerektiği tartışılıyordu. Dönemin birçok aydını, her ne kadar kadının geleneksel rollerine sadık kalması gerektiğine vurgu yapsa da nihayetinde kadın da erkek gibi dışarıda çalışabilmeli, eğitim alabilmeli ve erkeklerin sahip olduğu birçok hakka sahip olması gerektiğini söylüyordu. Bütün bu tartışmalar ve dönemin gereklilikleri doğrultusunda, kadın özne olabilmiş ve haklarını talep etmek için sesini yükseltmeye başlamıştı. Kadının kamusal alanda görülmeye başlaması, kadın erkek ilişkilerinde de değişime sebep olmuş, dönemin gazete ve dergileri, kadın ve erkek ilişkileri bağlamında anketler düzenlemeye başlamıştı. Görücü usulü evlenme tartışmaya açılmış, erkeklerin ve kadınların evlenecekleri kişilerde ne gibi özellikler aradıkları gazete anketleriyle araştırılmaya tabi tutulmuştu. Toprak'a göre bu durum açıkça gösteriyordu ki, modern hayat toplumun en derinine kadar işlemeye başlamış ve geleneksel yapı çözülmeye yüz tutmuştu (Toprak, 2015).

Toprak; ekonomi, işçi ve kadın hareketlerini büyük oranda modernizasyon teorisi bağlamında ele alıyor ve ekonominin modernleşmesiyle beraber toplumun bütün kesimlerinde eş zamanlı bir modernizasyonun gerçekleştiğini vurguluyor. Toprak, ekonomi, kadın ve işçi hareketlerini incelerken, hepsine bir bütün olarak bakıyor ve yapılarıdaki değişimin birbirlerini nasıl etkilediğini ve nasıl toplumsal ve bütünsel bir değişime olanak sağladığını inceliyor. Ekonomi alanındaki çalışmalarında, bankacılıktan, mecliste tartışılan konulara kadar her alana bakıyor. Dönemin aydınlarının ekonomi politikası üzerindeki söylemlerini inceliyor ve bunun yapılan yasalara nasıl etki ettiğini değerlendiriyor. İşçi hareketleri üzerine yaptığı çalışmalarında, dönemin işçi grevlerini, hak taleplerini ve bunlar doğrultusunda elde ettikleri kazanımlar ve kayıpları irdeliyor. Yine aynı doğrultuda geçmişteki işçi hareketleri ile aralarındaki farklara değiniyor. Kadın hareketi incelemelerinde kadınların söylemleri ve talepleri, dönemin aydın

kadınlarını ve yazılarını inceliyor. Kadınlar için açılan eğitim kurumlarının yanı sıra, değişimin getirdiği toplumsal bunalımlara “kadın intiharlarına” değiniyor. Kısacası kadın hareketlerini incelerken tek taraflı bakmıyor ve bir bütün olarak birçok alandaki gelişmeleri takip ediyor. Burada not edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de toplum ve ekonomi tarihçisi olan Toprak, Türkiye’de kadınların tarihsel olaylara katılımıyla ilgilenen ilk erkek tarihçilerden biri olduğu söylenmelidir. Toprak, 1980’lerin ortalarında, özellikle de popüler tarih dergilerinde, Türkiye’de sosyal tarihin gelişiminde önemli rol oynayan kadınlarla ilgili farklı konular hakkında konuşmaya başlamıştır. Toprak, kadınların toplum içindeki konumlarını modernleşme açısından incelemesine rağmen, özellikle toplumun çok farklı kesimlerinden gelen kadınların tarihine de bakıyor. (Türkiyede Feminizm, Toprak)Örneğin, sadece göz önünde bulunan ve entelektüel kadınlara değil, aynı zamanda gazete ve dergi köşelerindeki kadınlarla alakalı köşe yazılarını ve anketleri de inceliyor. Toprak’ın “Türkiye’de Feminizm” adlı çalışması dünya yazını ile karşılaştırıldığında çok güçlü görünmemesine rağmen, Toprak’ın kadın çalışmaları Türkiye bağlamında ufuk açıcı ve bu literatürün gelişmesini sağlamaya yönelik olduğu unutulmamalıdır.

Popülizm (Halkçılık)

Toprak Popülizm çalışmasında da yine, milli ekonomi, işçi hareketleri ve kadın hareketlerindeki modernizasyon yaklaşımına benzer bir şekilde, Türkiye’de popülizm akımını inceliyor. Erken Cumhuriyet dönemi popülizminin Rusya’nın Narodnik hareketinden esinlendiğini, köylü ve alt sınıfa vurgu yaparak toplumun bütünleşmesinin sağlanmaya çalışıldığını öne sürüyor. İkinci meşrutiyet yıllarında ulusal kimlik arayışı, dayanışmacı ve bütüncül bir toplum modelini gündeme getirmiş ve güçlü bir orta sınıfın olmayışı, popülist gelişmelerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştı. Toprak, Türkiye’de milliyetçilik ve halkçılığın aynı anlama geldiğini ve halkçılığın Meşrutiyet yıllarına ve Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk evrelerine damgasını vuran bir tür popülizm olduğunu iddia ediyor. Türkiye’de görülen bu popülist akım, Rusya’dan etkilenmiş ve Rusya’da eğitim görmüş aydın Müslüman aracılığıyla Türkiye’de kök salmıştı. Yani, Rus Narodnik hareketi, modernleşmede gecikmiş olan Türkiye için çok uygun bir örnek teşkil ediyordu. Toprak’a göre, Narodnik veya halkçılık Türkiye’de aynı zamanda toplumcu bir özellik taşıyordu. Amaç toplumu birleştirmek, sınıfsal ayrımı ortadan kaldırmak ve ülkenin gelişmesini sağlamaktı. I. Dünya Savaşı’nın neden olduğu ekonomik buhran, toplumda eşitsiz gelir dağılımı, çökmekte olan ahlaki yapı gibi sorunlar, meşrutiyeti ve cumhuriyeti popülizme yönlendirmiş ve bu döneme, halkçılık damgasını vurmuştu. Türkiye’de popülizm, savaş yıllarında Gökalp öncülüğünde solidarizm ile bütünleştirilerek, devletin takip ettiği resmi bir ideolojiye dönüştürüldü. Bunun sonucunda, Halk Fırkası bu ideoloji çerçevesinde ortaya çıktı (Toprak, 2013).

Toprak, Türkiye’de popülizmin köycülük hareketine benzediğini ve dönemin aydınlarının, popülizm için geleneksel kültürün kaynağı ve koruyucusu olan köylülüğe sahip çıkılması gerektiğini düşündüklerini söylüyor. Ve bu doğrultuda, toplumsal bütünlüğü sağlamak için bir tür devlet ideolojisi olarak popülizm takip edilmeye başlandığını iddia ediyor. Bu dönemde, yabancı yayınlar Türkiye’ye girmiş ve Osmanlı aydını Avrupa’yı takip etmeye başlamıştı. Sosyoloji ve antropoloji gibi bilim dalları Türkiye’de de tartışılmaya başlanmış ve bu alanda yazılar yayınlanıyordu. Kısacası, aydınlanma düşüncesi Türkiye’ye de girmiş ve dergilerde de bu bağlamda tartışmalar başlatmıştı. Bu yıllarda, avam kelimesi yerine artık halk kelimesi kullanılıyor, halkçılık ve dayanışmacılık önem kazanıyordu. Halka gitmek ve halka inmek Osmanlı aydınının şiarı olmuştu. Bir ulusun halktan oluştuğunu ve bundan dolayı halktan ayrı bir ulus kavramının düşünülmemeyeceğini ve uluslaşabilmek için halka yükselmek gerektiğini düşünüyorlardı. Yani Osmanlı aydını halka doğru inmeli, halkı anlamalı ve toplumu bütünleştirmeliydi. Bu doğrultuda, halk ve üst tabaka kaynaşacak ve daha güçlü bir ulus oluşturulacaktı. İlk görev gençlere ve aydınlara düşüyordu, halka incek ve halkla bütünleşeceklerdi. Toprak, bu dönemki popülist hareketlerin, 1950’lerden sonra ortaya çıkan ve günümüzdeki popülist hareketlerden tamamen farklı bir nitelik taşıdığını ileri sürüyor. Bu dönemdeki halkçılık bir devlet ideolojisiydi ve sınıfları ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Halkı yükseltmek ve halka inmek gibi kaygılarla ortaya çıkmış ve toplumun bütünleşmesini amaçlamıştı (Toprak, 2013).

Toprak, diğer çalışmalarında olduğu gibi, popülizmin, Türkiye’nin modernleşmeye başlamasıyla birlikte Osmanlı toplumuna girdiğini dile getiriyor. Sosyoloji gibi bilim alanlarının Türkiye’de tartışma konusu olmaya başlaması; Aydınlanma’dan etkilenen aydınların toplumu ele alarak nasıl bir ulus inşa edileceğini düşünmeleri üzerine, popülist söylemin de Türkiye’ye girmiş olduğunu ve zamanla bir devlet ideolojisi haline geldiğini iddia ediyor.

Antropolojik Çalışmalar

Toprak’ın antropoloji çalışmalarına geldiğinde kendi içinde bazı sorunlar taşıdığı gözlemleniyor. Toprak, bu çalışmasında, Mustafa Kemal’in entelektüel uğraşları üzerinde duruyor ve dönemin antropolojik çalışmalarını inceliyor. Mustafa Kemal 1930’larda kültürel çalışmalara ağırlık vermeye başlıyor ve bu doğrultuda Türk Tarih Tezi ve Antropolojik Irk çalışmalarına bizzat ön ayak olup bu alanlarda çalışmaların yürütülmesini sağlıyor. Toprak, bu çalışmaların yıllardır Türk tarihçiliğinde haksız yere suçlandığına vurgu yapıyor ve bu çalışmaların temel amacının ırkçılık olmadığını, aksine Türkiye sınırları içerisinde yaşayan bütün toplulukların aynı ırktan geldiğine vurgu yapıldığı iddia ediyor. Kürt, Türk, Laz ve Çerkez gibi etnik ayrımların yapılmadığını, hepsinin aynı ırka mensup olduğunu ve asıl amacın Avrupa’da yürütülen ırkçı çalışmalara cevap vermek için bu çalışmaların başlatıldığını öne sürüyor. Avrupa’daki beyaz ırk ve sarı ırk ayrımında Türklerin sarı ırka mensup olduğu ve sarı ırkın aşağı bir ırk olduğu iddia

ediliyordu. Bu durumdan rahatsız olan Mustafa Kemal, Türk ırkının sarı ırka mensup olmadığını aksine beyaz ırktan geldiğini kanıtlamaya çalışmış ve bu doğrultuda antropolojik ırk çalışmalarını yürütmüştür. Bu çalışmaların sonunda her ne kadar, dünya genelinde ve Türkiye’de bazı çevreler tarafından kabul görmese de Mustafa Kemal, beyaz ırka mensup olduğunu bu çalışmalar aracılığıyla kanıtlamıştır. Toprak bu çalışmalar, her ne kadar olumlu sonuçlar doğurmasa da dönemin bir gerekliliği olduğunu ve ulus-devlet inşası için yapılması gerektiğini öne sürüyor. Bu çalışmaları dönemin kendi gereklilikleri doğrultusunda incelemek gerektiğini, aksi halde anakronizme düşmüş olacağımızı iddia ediyor (Toprak, 2012).

Yine antropolojik çalışmalar kapsamında ele alınabilecek Kürt Sorunu çerçevesinde, Kürtlere karşı bir ayrımcılık olmadığını, Kürtlerin de Türk ırkına mensup olduğunu ve aslında Kürtçe olarak bilinen dilin “Dağ Türkçesi” olduğunu iddia eden çalışmaları inceleyen Toprak, bu bağlamda da yine etnik bir ayrımcılık veya asimilasyon olmadığını, aksine yine ulus-devlet çerçevesinde farklı etnik grupları kendi bünyesine dâhil etmeye çalıştıklarını söylüyor. Kürt bölgelerinin, ekonomik ve sosyal anlamda geri kalmış olması, bölgedeki aşiret reislerinin bölge insanı üzerinde baskı uygulaması, vergi vermemesi ve devlete karşı çıkması, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir an önce önlem almasını gerektirmiştir. Toplumsal mühendislik çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti gereken tedbirleri almak zorunda kalmış ve bu bölgeyi iyileştirmek ve bütüne dâhil etmek için bazı askeri müdahalelerde bulunmuştur. Kısacası, Toprak, devletin Kürt politikasının dışlayıcı değil, aksine kapsayıcı bir niteliğe sahip olduğuna inanıyor (Toprak, 2012). Fakat gözden kaçırdığı nokta, Toprak bütün bu çıkarımları devlet kaynaklı belgelerden elde edip ve bunların objektif olduğu varsayımıyla bu sonuca varıyor. Hâlbuki söz konusu resmi tarih yazımı olduğunda Toprak, resmi tarih yazımına karşı çok net bir tavır alıyor ve sert bir şekilde Erken Cumhuriyet dönemi resmi tarihçiliğini eleştiriyor. Çağdaş tarihçiliğin resmi tarih yazıcılığından uzak durması gerektiğini ve daha nesnel tarihçiliğin benimsenmesi gerektiğini vurguluyor. Tarihin “bilgi” olarak iktidar grupları veya hükümetler tarafından işlevselleştirildiğini belirtiyor. Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin, her ülke gibi, hiç şüphesiz ulusçuluğu vurgulayan baskın tarihsel bir bilince sahip olduğunu vurguluyor.

Bu bağlamda sorgulanması gereken temel nokta Toprak’ın bir taraftan resmi tarih yazımını sert bir şekilde eleştirirken bir diğer taraftan devlet kaynaklı resmi belgelerin gerçeği olduğu gibi gösterdiği ön kabulünü neden tercih ettiğidir. Toprak gibi bir tarihçinin bu belgeleri incelerken daha nesnel olması ve resmi tarih yazımının nesnellliğini sorgularken bu tutumunu bu konuda da sürdürmesi beklenirdi.

Metodolojik Yaklaşımı

Bu çalışmada, yukarıda kısaca bahsedilen Toprak’ın çalışmalarının genel analizi ve argümanlarının sunulmasından sonra, metodolojik yaklaşımı ele

alınmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle belirtmek gerekir ki, Toprak, Osmanlı modernleşmesini, modernite teorisi kapsamında ele alıyor ve ortaya çıkan bir değişimin diğerlerini de etkilediğini söylüyor. Bu bağlamda yaptığı bütün çalışmalar bir bütünlük arz ediyor. Osmanlı Tanzimat dönemini, Osmanlı Rönesans'ı olarak ele alıyor ve birçok yeniliğin bu dönemde başladığını çalışmalarıyla göstermeye çalışıyor. Türkiye modernleşme tarihine ilerleme olarak bakıyor ve bu doğrultuda gelişmeleri ele alıyor.

Annales Okulunun oluşumuyla beraber bu akım tarih yazımına değer biçilemez bir vizyon ve yeni bakış açıları sunmuştur. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye tarih yazımı alanında da sayısız çalışmaya ilham kaynağı olmuş ve bu doğrultuda tarih yazımının devlet ve büyük adamların merkeze alındığı tarihçilikten daha sosyal bir tarihçiliğe doğru evrimleşmesini sağlamıştır. Her ne kadar Toprak kendisini açıkça Annales Okulu takipçisi ilan etmese de Toprak'ın çalışmalarının Annales okulunun total history ve yapısalcılık bağlamında Annales ekolünün ve sosyal tarih anlayışının bir uzantısı olduğunu iddia edebiliriz. Annales Okulu gibi tarihe bir bütün olarak bakıyor ve bu bütün içerisindeki yapısal parçaları inceleyip genel bir sonuca varmaya çalışıyor. Fakat Toprak'ın tarih yazımı, Annales Okulu'nun kesinlikle karşı durduğu aydınlanmacı ve ilerlemeci tarih anlayışıyla çakışmaktadır. Toprak, yapısalcı ve bütüncül bir tarih anlayışına sahip olsa da Osmanlı tarihini aydınlanma ve ilerleme üzerinden ele alıyor. Annales okuluna paralel olarak, Toprak, Marksist tarih yazımı içerisinde ele alınabilir. Marksist sınıf kavramı ve yine yapısalcılığının Toprak'ın eserleri üzerinde hâkim olduğunu görüyoruz. Annales Okulu'nun öncülüğünü yaptığı betimleyici (descriptive) tarih yazımını destekliyor ve öyküleme (narrative) tarih yazımından uzak duruyor. Tarih yazımında bilimselliği ve rasyonaliteyi savunuyor. Bu anlamda da, Toprak, Annales Okulu tarih yazımı çerçevesinde değerlendirilebilir (bkz. Yılmaz, 2017: ss.192-199).

Toprak, tarih yazımında her ne kadar açıkça bir karşılaştırma yapmasa da kendi içerisinde gelişmiş Batı ülkelerini referans alarak ve modernizasyon teorisi çerçevesinde üstü örtük bir karşılaştırma yaparak, Osmanlı toplumunu açıklamaya çalışıyor. Toprak bütün çalışmalarında, tarihte nedensellik üzerinde duruyor ve herhangi bir olayın ortaya çıkmasındaki nedenleri inceliyor. Bu anlamda, Toprak'ın, çalışmalarında çoklu nedensellik ilişkisi kurduğu söylenebilir. Ekonomi tarihi alanında niceleyici çalışmaların önemi çok büyük olsa da Toprak niceleyici çalışmalar yapmıyor. Bu durum her ne kadar bir eksiklik gibi görünse de Toprak, bu alanda daha çok fikirler tarihi kapsamında ele alınmalıdır. Toprak'a göre, niceleyici çalışmalar her ne kadar ekonomi çalışmalarında büyük önem taşısa da toplumsal, fikirsel ve ideolojik tarafı olmadan, niceleyici çalışmalar sadece sayılardan ibaret olacaktır ve kendi başına topluma dair bir açıklama getirmeyecektir (Toprak, 2007).

Toprak, 1980'lerin resmi tarih anlayışına karşı net bir tavır sergiliyor ve tarih biliminin daha rasyonel temellere oturtulması gerektiğine inanıyor. Yine dönemin neo-liberal yaklaşımı eleştiriyor ve post-modernite ile tarih biliminin yapısalcılıktan uzaklaştığını, artık bütüne değil tekil parçalara önem verildiğini,

sınıf kavramının ortadan kalktığını, gerçek ve kurgu arasındaki farkın yok olmaya başladığını vurguluyor. Bundan dolayı, yapısalcı bir tarih anlayışının benimsenmesi gerektiğini dile getiriyor. Ancak yapısalcı ve bütüncül bir tarih anlayışıyla birlikte toplumun gerçeğine ulaşılabilirliğini vurguluyor (Yılmaz, 2017: s.183-184).

Post-modernite ile birlikte önem verilmeye başlanan kültürel çalışmalar alanında, herhangi bir çalışması mevcut değil. Kültür olmadan, sadece yapılarla toplumu açıklayamayız. Yapıların oluşumu, kültür ve bireyden bağımsız değildir. Bireyin anlam dünyası içinde bulunduğu kültürden etkilenerek şekil alır ve bu da bütüne yansır. Fakat Toprak'ın yapısalcı tarih anlayışı, kültüre ve bireye bakmaya izin vermez ve dolayısıyla kültür çalışmaları Toprak için yapılardan daha az önem taşımaktadır. Entelektüel tarih kapsamında da Toprak'ın birçok çalışma yapmıştır. Toprak'ın fikir tarihi alanında yaptığı çalışmalar, dönemin aydınlarının ideolojik yaklaşımını ve fikirlerine dair bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu anlamda da yine, Toprak'ın, Türk tarihçiliğinde önemli bir konuma sahip olduğunu söyleyebiliriz (bkz. Yılmaz, s. 224-228).

Bütün bunların yanı sıra, Toprak dönemin siyasi durumundan etkilenmiş ve özellikle 1990'lar sonrasında hem çalışmaları hem de siyasi duruşunda değişimler göstermiştir. 1990'ların neo-liberal ve post-modern yaklaşımına karşı bir tavır sergilemiş, sosyal bilimler alanında, bütünlüğü ve büyük yapıları vurgulamıştır. Özellikle 2001'den sonra, AKP rejiminin muhafazakâr, İslamcı politikalarına karşı bir tavır almış ve Cumhuriyet dönemi politikalarını savunur bir pozisyona geçmiştir. Tarihçiliği de bu doğrultuda evrilmiş ve AKP'nin politikalarından etkilenen seküler birçok kesim gibi, erken Cumhuriyet dönemi yazınına bu tavrını aksettirmiştir (Yılmaz, s.18-19).

Toprak, Tanzimat dönemi ekonomi tarihini, Türkiye'de modernizasyonun başlangıcı olarak açıklıyor ve bu konuda, alanında hala öncülüğünü korumaktadır. Türkiye modernleşmesi Cumhuriyet dönemi ile başlatılırken, Toprak aksini kanıtlamış ve Tanzimat dönemiyle başladığını iddia etmiştir. Yani Cumhuriyet dönemi bütün yeniliklerin başlatıldığı bir dönem değil, Tanzimat döneminin bir devamı niteliğindedir. Bunun yanında, Toprak Dünya tarihçiliğini yakından takip eden bir tarihçidir. Bu anlamda, Türkiye'de tarihçiliğin daha bilimsel temellere oturtulmasında emeği geçmiş ve aynı zamanda özellikle Tarih ve Toplum ve Toplumsal Tarih gibi dergilerdeki yayınları sayesinde tarih biliminin popülerleşmesine katkıda bulunmuştur. Tarihi salt bilimsel ve akademik alandan çıkartarak günlük bir uğraş haline getirmiştir. Boğaziçi Üniversitesinde Atatürk Enstitüsü bünyesinde sayısız öğrenci yetiştirmiş ve Türkiye'de Tarih biliminin ilerlemesi ve gelişmesine çok büyük katkılarda bulunmuştur. Atatürk Enstitüsü'nün geliştirilmesi ve daha bilimsel temellere oturtulması anlamında büyük emek harcamış ve bugün Atatürk Enstitüsü'nün Türkiye'nin sayılı Tarih bölümleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bundan sonra, Atatürk Enstitüsü, dünyaya Atatürk ilke ve inkılaplarını tanıtan bir kurum olmaktan ziyade Türkiye'nin genel olarak modernleşme serüvenine eğilen, dünya yazınına takip eden, daha modern ve bilimsel bir kurum haline dönüşmüştür. Türkiye'de

kurulmuş olan Atatürk Enstitüleri, tarihi 19 Mayıs 1919'da başlatıp, 1938'de bitirirken, Toprak, modern Türkiye tarihini Tanzimat'tan başlatıp günümüze kadar getirmiştir. Bir diğer taraftan, Enstitünün İngilizce ismini Atatürk Institute for Modern Turkish History olarak değiştirmiştir. Son olarak, Toprak'ın kurumsal tarihçilik tarafının da göz ardı edilmemesi gerekir. Bütün bu entelektüel uğraşların yanında, Türkiye'de belli başlı kurumlar için tarihsel araştırmalar da yapmıştır. Bunlardan bazıları; Geçmişten Geleceğe Anadolu Sigorta Türkiye'nin Sigortası (2010), Ulusaldan Küresele Millî Reasürans T.A.Ş. ve Türkiye'de Reasüransın Evrimi (2009), Cumhuriyet'in İlk Bankası'nın Müzesi (2007), Bir Geleceğin Geçmişi – 1948'den 1998'e Akbank Tarihi (1998), Sümerbank Holding A.Ş. (1990), Sanayileşmede Tarihsel Perspektif: Ulusal Cam Sanayi ve Teknoloji Transferi (1985).

Sonuç

Zafer Toprak, Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemlerinin ekonomik ve sosyal yönünü inceleyen, Türkiye'nin önde gelen tarihçilerinden biridir. Bu tezin kapsamını, hayatı, eserleri, tarihi anlayışı, Türkiye tarihçiliğinde katkıda bulunduğu alanlar ve tarih yazımına getirmiş olduğu yeni bakış açıları, yaptığı çalışmaların Türkiye'deki aynı konulu literatürde nereye konumlandığı gibi başlıklar oluşturmuştur. Kadın tarihinden popülist ve entelektüel akımlara, ekonomi ve sosyal tarihten antropolojiye kadar geniş bir yelpazedeki konuları ve çalışmaları, onu, Türkiye tarih yazımında dikkate değer ve değerli bir tarihçi yapmaktadır. Türkiye akademisinde, oldukça verimli olan bilim insanlarından biri olduğunu söylemek abartılı bir söylem olmayacaktır. Bu yorumlar ışığında, bu çalışma Zafer Toprak'ın tarihsel metodolojisini ve çalışmalarını ele almıştır. Toprak'ın çalışmalarının kapsamından önce, nasıl bir tarihçi olduğunu, hangi akımlardan etkilendiğini ve bunu çalışmalara nasıl yansıttığını incelemektedir. Çalışma ilk olarak, Toprak'ın biyografisi kapsamında, eğitim hayatına, akademik kariyerine ve verimliliğine değinilmiştir. Hangi dönemde hangi konulara ilgi duyduğu, hangi alanlarda üretim yaptığının küçük bir tasarımı yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra Toprak'ın ekonomi tarihi alanındaki eserleri, bu eserlerdeki metodolojik yaklaşımı ve bu dönemde ekonomi tarihi alanında hangi düşünce sistemlerinin ve teorik çerçevelerin kullanıldığını, hangi ekonomik tartışmaların yürütüldüğüne ve Toprak'ın bunlardan farkına değinilmiştir. Toplumsal tarih alanında, hangi alanlarda ne yazdığı, belli başlı alanlarda sunmuş olduğu argümanlarına ve toplumsal tarih alanına ne gibi katkılar sunduğuna vurgu yapılmıştır. Toplumsal tarih alanında, "halkçılık" (popülizm), "feminizm", "antropoloji" gibi alanlarda bütüncül olarak bir dizi araştırma yapmıştır. Toprak'ın metodolojik incelemesi kapsamında, ilk olarak ekonomi ve sosyal tarihi alanlarına değinilmiş buradaki metodolojik yaklaşımı ele alınmıştır. Daha sonra, modernite ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin yazılarındaki etkisine, aydınlanmacı ve ilerlemeci bakış açısına vurgu yapılmıştır.

Toprak her zaman Cumhuriyet dönemi resmi tarihçiliği ile kendisi arasında bir mesafe koymuş ve bunu her fırsatta eleştirmiştir. Çağdaş tarihçiliğin resmi tarih yazıcılığı ile arasında mesafe koyması ve daha objektif bir tarihçiliğin benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar Toprak kendisinin Annales Okulu'nun bir takipçisi olduğunu açıkça söylemese de Annales Okulu'nun Türk tarihçiliğinde çok önemli etkilere sahip olduğunu söylemektedir. Kendi yazılarında da Annales Okulu'nun etkilerini görmek zor değildir. Yani, belirli bir olayla veya olaylarla değil, bir bütün olarak tarihe bakmaya çalışmaktadır. Fakat bir diğer taraftan, Toprak, tarihi neyin ve kimlerin yazdığı konusunda klasik tarih yazımı yaklaşımını sürdürmektedir. Sadece yapılar bakmakta ve yapıların kısa vadeli dönüşümleri incelemektedir. Her ne kadar büyük insanların (great men) tarihe şekil verdiklerini iddia etmese de yazılarında sıradan insanların tarihin oluşumu üzerindeki etkisine rastlamak pek mümkün değil.

Toprak, geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi iktisat tarihine, kopmalardan ziyade bir bütünlük ve devamlılık süreci ile yaklaşmaktadır. Türkiye ekonomisinin gelişmesinin 1838'den beri devam ettiğini, ara sıra ortaya çıkan kesintilerle ilerlediğini söylemektedir. Buradan yola çıkarak, sürekliliğin Toprak için yapılan tarihsel çalışmalarındaki değişim kadar önemli olduğunu görebiliyoruz. Yine bu açıdan Annales Okulu'na yakın durduğu iddia edilebilir. Bütün bunların yanında, Toprak'ın çalışmalarında çoklu nedensellik önemli bir yere sahiptir. Olguyu tek taraflı değil bir bütünlük içerisinde, ekonomiden toplumsala, fikirselle oluşumlardan gündelik hayata yansımalarına kadar birçok açıdan ele almaktadır. Ortaya çıkan sonuçların birçok nedene bağlı olarak toplumda kendini gösterdiğini savunuyor.

Sonuç olarak, Türkiye'de en üretken tarihçiler arasında sayılabilecek ve sayısız ödüle sahip Zafer Toprak, Türkiye tarihçiliğine çok büyük katkı sağlamış ve Türkiye tarihçiliğinde Tanzimat dönemi üzerine yaptığı çalışmaları, bu dönemin ekonomik yapısına dair bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu döneme dair yeni bir bakış açısı getirmiştir. Her ne kadar kendi içinde bazı eksiklikler ve öznel çelişkiler barındırsalar da Toprak'ın çalışmaları kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Carr, Edward Hallett (1987). *What is History?*. London: New York: Victoria: Toronto: Auckland, Penguin Books.
- Collingwood, R.G. (1946). *The Idea of History*. New York: Oxford University Press.
- Collingwood, R.G. (1990). *Tarih Tasarımı*. Trans. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Ara Yayıncılık.
- Seren, Ahmet [Toprak, Zafer] (1977). "Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)," *Yurt ve Dünya* (3) 393-412.
- Toprak, Zafer, (2016). "Aydınlık Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm," *Müteferrika* (50) 4.

- (2014). "II. Meşrutiyet'te Popülizm: Falih Rıfkı ve Ziya Gökalp'in Halkçılık Anlayışları", in Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar - Sina Akşin'e Armağan, ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2016). "Tarih Yazımında Bilimsellik," interviewed by Fevziye Özberk. *Bilim ve Ütopya* (262) 76-85.
- (2007). "Tarih Yazımının Evrimi ve Türkiye'de Çağdaş Tarih," içinde, *Sosyal Bilimler Öngörü Çalışması, 2003-2023 - Türkiye Bilimler Akademisi Raporlar*, Ankara; TÜBA Yayını. 228.
- (2016). *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap.
- (2012). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap.
- (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul; Doğan Kitap.
- (2010). *Geçmişten Geleceğe Anadolu Sigorta Türkiye'nin Sigortası*, İstanbul; Anadolu Sigorta Yayını.
- (2009). *Ulusaldan Küresele Millî Reasürans T.A.Ş. ve Türkiye'de Reasüransın Evrimi*, İstanbul; Milli Reasürans Yayını.
- (2007). *Cumhuriyet'in İlk Bankası'nın Müzesi*, İstanbul; Türkiye İş Bankası Yayını, 2007 (Müze katalogu).
- (1998). *Bir Geleceğin Geçmişi - 1948'den 1998'e Akbank Tarihi*, İstanbul; Akbank.
- (1990). *Sümerbank Holding A.Ş.* İstanbul; Creative Yayıncılık, 188 s.
- (1985). *Sanayileşmede Tarihsel Perspektif: Ulusal Cam Sanayi ve Teknoloji Transferi*.
- (2003). *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi - Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli Burjuvazi*, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik*, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Zafer ve Şevket Pamuk (eds.) (1982). *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara; Yurt Yayınları, 1988.
- (1982). *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara; Yurt Yayınları.
- (2012). "Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik ve Eric Hobsbawm Faktörü", *Toplumsal Tarih* (227) 36-49.
- (2012). "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik," *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si- La Turquie Kamâlisme*, İstanbul; Boyut Yayıncılık, 176-181.

- (2011). "Westphalia'dan Dersim'e Kürt Sorunu," in Kürt Sorunu ve Devlet – Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947), ed. Tuğba Yıldırım, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, vii-ix.
- (2010). "Doğu Anadolu'da 'Uygarlaştırıcı Misyon,' in Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik – Dersim-Sason (1934-1946), İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, vii-xx.
- (2010). "Doğu Sorunu ve Necmeddin Sahir Silan'ın Raporları," Toplumsal Tarih (195) 48-56.
- (2010). "Toplumsal Mühendislik ve Necmeddin Sahir Silan," içinde: 'Doğu Sorunu' – Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953), derleyenler: Tüba Akekmekçi & Muazzez Pervan, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ix-xxiii.
- (2007). "Türkiye'de Enflasyon ve Yapısal Dönüşüm: II. Dünya Savaşı Örneği," Sentez – Sosyal Bilimler Dergisi (1) 10-12.
- (2006). "Proto-Globalization and Economic Change in the Late Ottoman Empire: A Commentary," in New Perspectives on Turkey [Special Issue on Comparative Turkish and Japanese Modernities] (35) 129-134.
- (2003). "Railways, The State and Modernity," in Iron Track – Age of the Train, Yapı Kredi Cultural Activities, Arts and Publishing, 10-23.
- (2000). "Social Project in the Second Constitutional Period (Meşrutiyet): Solidarity, Profession and National Economy," in The Great Ottoman, Turkish Civilisation –2- Economy and Society (editor: Kemal Çiçek), Ankara; Yeni Türkiye, 245-263.
- (June 1999). 'Postmodernite, Kültür ve Tarih', Tarih Vakfından Haberler/ Aylık Bülten.
- (1999). "From Liberalism to Solidarism: The Ottoman Economic Mind in the Age of the Nation State (1820-1920), in Studies in Ottoman Social and Economic Life, editörler: Raoul Motika, Christoph Herzog, Michael Ursinus, Heidelberg; Heidelberger Orientverlag. 171-190.
- (1977). Ahmet Seren [Toprak, Zafer], "Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)," Yurt ve Dünya (3) 393-412.
- (1977). Onur, Hakkı. [Toprak, Zafer], "1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler," Yurt ve Dünya (2) 277-295.
- Welskopp, Thomas (2003). "Social History" in Writing History Theory & Practice, eds. Stefan Berger, Heiko Feldner, Kevin Passmore. London: Arnold.
- Yılmaz, Levent (2011). "Bir Tarihçinin Metnini Okumak," in Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı için Çağdaş Bir Metodoloji, ed. Ahmet Şimşek. İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Yılmaz, Tülay (2017). A Critical and Methodological Assessment of Zafer Toprak's Historical Studies. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.